

Галина ГОРОХ

ДУХОВНИЙ ХОРОВИЙ СПІВ У МІСТІ РІВНЕ НА МЕЖІ XX—XXI СТОЛІТЬ: ІНСТИТУЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Досліджуються особливості розвитку духовної хорової музики в м. Рівне на межі XX—XXI століть; здійснюється аналіз діяльності хорових колективів духовного спрямування.

Ключові слова: хорове мистецтво, духовна музика, хор.

© Г. ГОРОХ, 2014

У створенні цілісної концепції розвитку української культури межі XX—XXI ст. важливого значення набуває дослідження тих її складових, які якнайповніше відображають ментальні особливості, еволюцію світоглядних уявлень, ціннісних орієнтирів та духовних запитів українського суспільства. Однією з них є хоровий спів — синтетичний за своєю природою культурний феномен, який належить і сфері духовної культури, і культури художньої. У цій якості хорове мистецтво безпосередньо пов'язане з життям суспільства, є індикатором його світоглядних трансформацій та важливим засобом ціннісно-орієнтуючого впливу.

Якнайповніше аксіонормативний потенціал хорового мистецтва виявляється у духовному хоровому співі, який акумулює духовний, релігійний та моральний досвід народу. Не випадково ціннісно-стабілізуюча функція цього виду музичної творчості актуалізується в перехідні, переломні історико-культурні періоди, пов'язані з докорінною зміною світоглядних домінант та соціальних практик. За таких умов відображені у духовних музичних текстах неприйдешні змісти упереджують культурну ентропію та девальвацію моральних уявлень, консолідують соціум, утверджують значущість традиції, формують позитивне ставлення кожної окремої особистості до національних та загальнолюдських цінностей.

Показово, що наприкінці 80-х — на початку 90-х рр. XX ст. розпочинається нове піднесення інтересу до духовного хорового жанру. Подібне повернення до релігійно-духовних, традиційних основ українського хорового мистецтва обумовлювалось низкою причин, пов'язаних з докорінними структурними змінами вітчизняного суспільства. По-перше, завдяки подоланню ідеологічних обмежень радянської доби інтенсивно відроджувалось релігійне життя, що набуло особливого значення для Рівненщини — регіону, для якого традиційні релігійні цінності історично мали засадниче значення. По-друге, в умовах соціальної та ціннісної ентропії, відповідно до законів розвитку саморегульовуваних систем, до яких належить і система культури, звернення до відображених в духовному співі загальнолюдських позачасових цінностей забезпечувало стабілізацію соціуму, упереджувало інформаційну релятивізацію, поставало одним з небагатьох ціннісних орієнтирів, незалежних від економічних деструктивних процесів та політичної кон'юнктури. Звідси — компенсаторна та соціально-консолідуюча вагомість духовно-

го хорового жанру, притаманна йому за визначенням, проте найбільш повно виявлена в культурах перехідного типу.

Варто мати на увазі, що вагомим чинником піднесення духовного співу в Україні загалом та на Рівненщині зокрема стала властива межі ХХ—ХХІ ст. асоціація релігійного з національним, яка спонукала шукати шляхів відродження національної культури в зверненні до духовної художньої традиції.

Дослідженню духовного хорового співу на Рівненщині присвячено чимало літератури монографічного та публіцистичного змісту. У монографії «Воскресіння. Хорова родина» аналізується діяльність хору «Воскресіння» Свято-Воскресенського кафедрального собору у Рівному [7]. Монографії дослідника Б. Столярчука [19] висвітлюють творчість окремих представників хорового мистецтва Рівненщини та діяльність хорових колективів. Низка публікацій у періодичних виданнях присвячена огляду конкурсно-фестивальної діяльності хорових колективів, висвітленню творчої еволюції тих чи інших хорів, відзначенню ювілейних та пам'ятних дат тощо.

Водночас наукові напрацювання не створюють цілісного уявлення про розвиток духовного хорового мистецтва на Рівненщині загалом та в Рівному зокрема. Невирішеною залишається проблема культурологічного дослідження детермінованості еволюції духовного співу суспільно-політичними, загальнокультурними та власне мистецькими чинниками. Поза увагою залишається вплив інституційних аспектів розвитку хорового мистецтва на еволюцію творчих концепцій та глядацького сприйняття. Діяльність окремих хорових колективів, зокрема хору «Забужжя», і досі не висвітлена у фаховій літературі. Таким чином, стан дослідженості проблеми обумовлює актуальність системного культурологічного вивчення розвитку духовного хорового співу межі ХХ—ХХІ ст., складовою якого є еволюція інституційних форм хорової творчості.

Організація музичного життя Рівного постає сьогодні у багатоманітності своїх проявів, зокрема, через проведення концертної, фестивальної та конкурсної діяльності обласного, всеукраїнського та міжнародного рівнів. В цьому контексті провідною стає діяльність вокальних, інструментальних, хорових художніх колективів.

Хорове мистецтво в Рівному репрезентують професійні та аматорські хори, що відроджують автентичний хоровий церковний спів, виконують пісні українських композиторів, здійснюють сучасні обробки народних пісень, долучаються до Служби Божої в храмах, тощо.

Музична палітра духовного співу у Рівному на межі ХХ—ХХІ століть є досить різноманітною. Хоровий духовний спів при церквах представляють хор «Воскресіння» Свято-Воскресенського собору (худ. керівник О. Тарасенко), архієрейський хор «Знамення» Рівненської єпархії Української Православної церкви Київського патріархату (худ. керівник В. Іваник, регент Н. Іваник), хор «Серафим» костелу святих апостолів Петра і Павла в Рівному (худ. керівник М. Ліщинська), хор при римо-католицькій церкві св. Петра і Павла «Sursum Corde» (худ. керівник І. Залевська), Зведений аматорський хор духовенства та студентів Рівненської духовної семінарії (регент хору — В. Іваник), аматорський камерний хор «Молитва» Свято-Воскресенського кафедрального собору м. Рівне (регент хору — Т. Рокітенєць), дитячий хор Свято-Покровського собору м. Рівне (регент хору — І. Круліковська), хор «Забужжя» православного братства ім. Ікони Холмської Богородиці (худ. керівник О. Закалюжна).

Крім того, духовний спів активно пропагують хорові колективи училищ та ВУЗів м. Рівне: чоловічий камерний хор «Софія» Рівненського державного гуманітарного університету (РДГУ) (худ. керівник Н. Іваник), жіночий хор «Світанок» інституту мистецтв РДГУ (худ. керівник Л. Уляновська), камерний хор «Покрова» РДГУ (худ. керівник Г. Івченко), хор студентів кафедри хорового диригування Інституту мистецтв РДГУ (худ. керівник Н. Іваник), Народна чоловіча хорова капела «Гамалія» НУВГП (худ. керівник І. Харитон), хор хорового відділення Рівненського музичного училища.

Знаково, що до участі у духовних співах залучаються дитячі хорові колективи та студії м. Рівне: дитячий хор «Реміслька» МПК «Текстильник» (худ. керівник І. Свиридюк), Зразковий художній колектив «Благовіст» ЗОШ № 18 м. Рівне (худ. керівник Т. Леус), Зразковий дитячий хор «Vivat, musica» (худ. керівник Н. Павлючук), хор «Ave Maria» Рівненського міського Палацу дітей та молоді (ПДМ) (худ. керівник М. Гончарова), Зраз-

ковий дитячий хор «Унісон» Рівненської дитячої музичної школи № 1 (худ. керівник Н. Нікітіна), Зразковий дитячий хор «Фантазія» Рівненської дитячої музичної школи № 2 (худ. керівник М. Грицюк).

Високий професійний рівень, багатожанровість виконання та високотехнічна підготовка хорових колективів забезпечують їх перемоги у численних фестивалях та конкурсах [8, с. 8]. Окрім того, учасники хорових колективів міста у багатьох випадках самі є засновниками та співзасновниками хорових фестивалів: Фестивалю духовної музики «До Бога різними мовами» (заснований 1992 р. Рівненською обласною філармонією), Міжрегіонального фестивалю хорового мистецтва «Великодні піснеспіви» (заснований кафедрою хорового диригування Інституту мистецтв РДГУ в 2003 р.), Фестивалю пісенно-музичного мистецтва «Різдвяні піснеспіви» (організований Рівненською єпархією УПЦ КП у 2005 р.), Міжрегіонального фестивалю колядок і щедрівок костелу св. Петра і Павла в м. Рівному (рік заснування — 2000).

Різноманітним є духовний хоровий репертуар, який включає як розспіви Києво-Печерської Лаври, так і твори класиків хорового церковного співу (Дмитра Бортнянського, Кирила Стеценка, Миколи Леонтовича, Сергія Рахманінова, Павла Чеснокова) та сучасних композиторів (Лесі Дичко, Вікторії Польової, Михайла Малевича тощо).

На межі ХХ—ХХІ століть помітне місце у музичному житті Рівного посів Зразковий камерний хор «Ave Maria», створений в Рівненському міському Палаці піонерів та школярів в 1968 році Володимиром Островським під назвою «Рівненські дзвіночки». З 1976 року хором керує заслужений працівник культури України Марія Гончарова. Сьогодні хор заслужено визнаний на теренах України і зарубіжжя, гастролював в Болгарії, Росії, Польщі, Естонії та інших європейських країнах. Основу репертуару хору «Ave Maria» складає вітчизняна і світова класика, обробки народних пісень, духовна музика.

Камерний хор «Покрова» музично-педагогічного факультету інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету (РДГУ) був заснований на Покрову 1990 року з благословення Патріарха Мстислава. За свідченням керівника колективу Г. Івченко, вона здавна мріяла про створення хору, який зміг би виконувати твори релігійного

змісту [16]. Учасниками колективу є студенти та випускники університету, які раніше співали в церкві св. Стефана у м. Рівне. Окрім духовних творів українських та зарубіжних композиторів, у виконанні хору звучать партесні хорові концерти. Таким чином учасники колективу відроджують старовинні традиції унікального хорового духовного жанру, який з ХVII століття прийшов на зміну одноголосному співу [23, с. 15]. На сьогодні хор «Покрова» є лауреатом і дипломантом фестивалів та конкурсів як в Україні, так і за кордоном, зокрема у Польщі, Італії, Німеччині, Словаччині й Угорщині.

1991-го року був заснований камерний хор «Воскресіння» Свято-Воскресенського собору м. Рівне. У репертуарі хору багато тематичних концертних програм. Серед них: «П'ять століть української духовної музики», «Духовна музика ХХ століття», «Духовна музика російських композиторів-романтиків», «Різдвяні псалма» (колядки та щедрівки), «Хорові акварелі» (світська хорова музика українських композиторів ХІХ—ХХ століть), твори Г.Ф. Генделя («Месія» /хори з ораторії/), С. Рахманінова («Всенощное бдение» /ор. 37/), О. Гречанінова («Демественна літургія») тощо [26]. Чільне місце у репертуарі посідають відроджені в автентичному звучанні древні анонімні розспіви Києво-Печерської Лаври та острозький розспів. Хор «Воскресіння» — учасник, лауреат та дипломант численних фестивалів та конкурсів як в Україні, так і за її межами: у Польщі, Туреччині, Болгарії, Іспанії, Франції, Німеччині.

У 1993 році при Римо-католицькій церкві св. Петра і Павла засновані хори «Serafin», на честь священика Серафіна Кашуби, що працював на території Волині в післявоєнний час, та «Sursum Corde». Діяльність хорових колективів спрямована на пропагування духовної класичної музики, творів для Богослужіння, духовних піснеспівів. «Serafin» та «Sursum Corde» неодноразово виступали на фестивалях за кордоном та отримували схвальні оцінки іноземних музикознавців. Так, хор «Серафін» отримав звання лауреата І премії на Міжнародному фестивалі релігійної пісні у м. Хелм (Польща, 1998 р.) та фестивалі «Полонійне літо» (м. Кошалін, Польща, 1999 р.) [22, с. 31—32]. У 2001 році хор здобув І місце на фестивалі колядок у м. Бендзін (Польща), І місце на фестивалі релігійної пісні у

м. Лапи (Польща). Окрім цього, хор активно долучається до концертних програм українських костелів у Львові, Луцьку, Дубно, Сарнах, Чорткові, Довбиші. У репертуарі хору, — колядки, щедрівки, народні пісні і твори класиків хорового жанру («*Bogurodzico Dziewico*» Ж. Словацькі, «*Moia Piosenka*» та «*Pieśni*» Ж. Швідера, «*Gloria*» А. Вівальді, «*Modlitwo o Pokój*» Й. Блаха) та інші.

Цього ж року заснований аматорський камерний хор «Молитва» Свято-Воскресенського кафедрального собору м. Рівне у складі 20-ти чоловік. Репертуар хору складають духовні твори українських та зарубіжних композиторів-класиків, а також патріотичні, народні пісні. Фестивально-концертна діяльність хору відбувалась на теренах України [10, с. 33].

Заснований 1996 року Чоловічий камерний хор викладачів та студентів Рівненського державного гуманітарного університету «Софія» є лауреатом Всеукраїнських та Міжнародних фестивалів і конкурсів. За час існування хору суттєво збільшилась кількість його учасників, помітно урізноманітнівся репертуар (старовинна, класична духовна музика, піснеспіви доби Бароко) [22, с. 8].

Виконувані хором понад 20 херувимських пісень, євхаристичний канон, а також літургічні піснеспіви мають унікальне звучання, адже для них написана оригінальна авторська музика. Її творцем є незмінний регент хору, доцент кафедри хорового диригування інституту мистецтв РДГУ, випускниця Горьківської консерваторії ім. Глінки Наталія Іваник. Її творчий композиторський шлях охоплює понад десять років. Свій перший літургічний піснеспів «У царстві твоїм» регент хору написала по смерті батька у 2002 році, з того часу нею створено декілька десятків творів, що постійно звучать у виступах хорів «Софія» та «Знамення».

Окрім української, хор виконує болгарську та російську музику (твори Добрива Кристофа, Чеснокова, Архангельського). Але основу репертуару все ж складають старовинні Знамені розспіви в обробці О. Кошиця та С. Рахманінова.

У 1999 р. хор «Софія» став лауреатом II премії на XVI Міжнародному хоровому конкурсі «Франц Шуберт» (м. Відень, Австрія). У 2003 р. колектив отримав спеціальну відзнаку на фестивалі духовної музики «Могутність Божа» у Могильові. У 2005 р. — найвищі нагороди XII міжнародного

фестивалю хорової музики «Південна Пальміра» в Одесі [25, с. 2].

1997-го року створений архієрейський хор Рівненської єпархії УПЦ КП, який у 2004 році з благословення митрополита Даниїла отримав назву «Знамення». У складі хору — співаки Свято-Покровського та Свято-Воскресенського соборів м. Рівне, священнослужителі Рівненської єпархії. Становлення хору відбувалось у різних, іноді дуже непростих, суспільно-культурних обставинах, проте колектив невпинно набував професіоналізму і прагнув високого виконавського рівня. Початок його організації пов'язаний з діяльністю Сергія Кульчинського, Леоніда Лагутіна, Ігоря Григорчука, які у нових умовах становлення української державності здійснювали активний вплив на музичне та духовне життя Рівного. Тоді, у 1997 році, хор очолила регент Наталія Нікітська. На сьогодні регентом хору є Наталія Іваник. Хор Свято-Воскресенського собору брав активну участь у духовно-просвітницькій діяльності церкви, виступав з концертами духовних співів у місті, області та за її межами.

Гармонійна мова літургічних творів, які виконує хор, сповнена духовної глибини та акордового багатства, а легкі імітаційні вплетення, засновані на класичних традиціях слов'янської хорової музики, позначені рисами сучасних композиційних вирішень [20].

Окрім відзначених нагородами виступів на республіканських та міжнародних конкурсах на теренах України (XII міжнародний фестиваль хорової музики «Південна Пальміра», 2005 р., Одеса; фестиваль духовної музики «Могутність Божа», 2003 р., Могильов; I премія Слов'янського фольклорного фестивалю «Коляда» /2004 р./, дипломи фестивалю музично-пісенного мистецтва «Різдвяні піснеспіви»), хор «Знамення» є учасником та лауреатом численних фестивалів у Німеччині, Угорщині, Польщі. Зокрема, у 2006 році хор став дипломантом Міжнародного фестивалю духовної музики «II дні музики церковної Ридзина» (Польща) [27].

Показово, що вагому роль у розвитку духовного співу в останнє десятиліття відіграють дитячі хорові колективи. Зокрема, в Божественних літургіях та святкових Богослужіннях бере участь дитячий хор Свято-Покровського собору м. Рівне, заснований 1999 року [22, с. 18].

У 2000 році свою діяльність розпочав Зразковий дитячий хор «Vivat, musica» Рівненського ПДМ. Різноманітна палітра хору (хорали від XVI ст. до сучасності, обробки народних пісень, сучасні рок-, джаз-композиції) включає в себе і духовні співи. Колектив виконує твори Я. Яценевича «Богородице Діво, радуйся», П. Чеснокова «Вечери Твоєя», Джона Левіта «Kirie», Лео Деліпа «Messa Breve» тощо. Колектив бере активну участь у фестивалях духовного співу: фестивалі пісенно-музичного мистецтва «Різдвяні піснеспіви» (м. Рівне, 2008, 2010 рр.), Всеукраїнському фестивалі-конкурсі «Золотий Орфей» (м. Кіровоград, 2011 р. — лауреат II премії), Всеукраїнському дитячо-юнацькому конкурсі української музики «Бурштинові нотки» (м. Рівне, 2012 р. — лауреат II премії), Міжнародному фестивалі коляд і пасторалей ім. Казимира Шварика (м. Бездін, Польща, 2012 р.), Всеукраїнському фестивалі-конкурсі хорового мистецтва «Жайвір» скликає друзів» (м. Львів 2013 р. — лауреат III премії) та інших.

З 2001 року все більш помітну роль у розвитку духовного співу відіграє зведений хоровий колектив духовенства та студентів Рівненської духовної семінарії під керівництвом регента та викладача духовної школи, диякона Володимира Іваника. Для проведення богослужінь та концертів хор виїжджав до Києва, Львова, Самбора. Колектив є дипломантом фестивалів хорового мистецтва «Великодні піснеспіви», «Різдвяні піснеспіви», «Коляда» у м. Рівному. У виконанні хору звучать духовні піснеспіви, хорові співи Літургії, твори українських та зарубіжних класиків духовної музики [23, с. 5].

Зовсім молодий, створений у 2011 р., хор «Забужжя» православного братства ім. Ікони Холмської Богородиці у м. Рівне функціонує при Свято-Софіївській парафії. Щорічно за участю хору проводяться вечір пам'яті митрополита Холмського і Підляського Іларіона (Івана Огієнка), вечір пам'яті жертв Голодомору, Різдвяні та Великодні зустрічі. За час своєї діяльності хор долучився до участі у низці фестивалів та конкурсів, у тому числі духовного спрямування (IV фестиваль «Братська Коляда — 2013», м. Рівне) [12, с. 2].

Відтак, аналіз розвитку духовного хорового співу м. Рівного на межі XX—XXI ст. засвідчує, що саме духовний вокал посідає одне із чільних місць у хо-

ровому мистецтві краю. Дослідження історії організації хорових колективів, які пропагують духовний спів, дає змогу зробити висновок, що процес інституціоналізації їх діяльності припадає переважно на 1990—2001 рр., тобто час інтенсивного відродження релігійного життя регіону. Наступний за цим період (2000—2003 рр.) позначений розвитком форм публічної та професійної презентації духовної хорової діяльності, піднесенням фестивального руху, активним висвітленням діяльності хорових колективів у періодиці та фаховій літературі. На наш погляд, така закономірність відповідає логіці розвитку складноорганізованої системи культури, відповідно до якої виокремлення та диференціація структурних елементів передують встановленню структурно-функціональних зв'язків та конституюванню артикуляційного та інтерпретативного культурного поля.

1. Баса М. За покликом серця / М. Баса // Волинь. — Рівне, 2002. — 10 жовтня. — (Про архієрейський хор Свято-Покровського кафедрального собору).
2. Баса М. Перший ювілей хору / М. Баса // Ого. — Рівне, 2002. — 20 вересня. — (Архієрейському хору Свято-Покровського кафедрального собору — 5 років).
3. Булат Т.П. Виконавство і творчість у самодіяльних народних хорах / Т.П. Булат, Б.Ш. Фільч // Народна творчість та етнографія. — 1975. — № 5. — С. 17—24.
4. Велігурська О. «Знамення» та «Софія» — лауреати Міжнародного хорового конкурсу «Південна Пальміра» / О. Велігурська // Вісті Рівненщини. — 2005. — № 73. — С. 4.
5. Виткалов С. Творчі здобутки у сфері музикального життя Рівненщини (1991—2010 рр.) / С. Виткалов // Рівненщина: культурний мистецький потенціал в парадигмах сучасності : монографія. — Рівне : ДМ, 2012.
6. Володарич Н. Архієрейському хору «Знамення» — 10! / Н. Володарич // Духовна нива: Церковно-православна газета Рівненської єпархії УПЦ КП. — Рівне, 2007. — № 9. — Вересень. — С. 1.
7. Воскресіння. Хорова родина / упорядник О. Тарасенко. — Рівне : О. Зень, 2011. — 360 с. — (Нариси з історії хорового мистецтва).
8. Гриб В. «Знамення» (архієрейський хор Рівненської єпархії УПЦ КП) приймали «на біс» (у Польщі на міжнародному фестивалі духовної музики «Рідина — 2006») / В. Гриб // Сім днів. — Рівне, 2006. — № 36. — 8 вересня. — С. 8.
9. Гулюк С. Хор Серафін: безмежна радість перемоги / С. Гулюк // Рівне вечірне. — 1998. — 30 верес-

- ня. — (Хор Серафін костелу святого апостола Петра і Павла у Рівному перемиг на фестивалі польської пісні у Хелмі).
10. Другий Міжрегіональний фестиваль хорового мистецтва «Великодні пісенспіви» 23—25 квітня 2004 року // Волинські обереги. — Рівне, 2004. — 47 с.
 11. Іваник Н. «Південна Пальміра» підкорила рівнянам / Н. Іваник // Сім днів: Рівненський тижневик. — Рівне : Рівненська міська рада, 2005. — № 40. — 7 жовтня. — С. 16. — (Нагороди ХІІ міжнародного фестивалю хорової музики в Одесі отримали рівненські хори «Знамення» і «Софія»).
 12. Куделя П. Забужжя / П. Куделя, О. Сегіна // Листівка православного братства Холмської Богородиці та громадської організації «Суспільно-культурне товариство «Забужжя». — 2013. — № 16. — С. 1—3.
 13. Левчун Н. «Пасхальні співи» в Рівному / Н. Левчун // Сім днів. — 1997. — 10 травня. — (В Рівному проходив фестиваль духовної хорової музики «Пасхальні співи»).
 14. Маценко П. Нариси до історії української церковної музики / Павло Маценко. — К. : Музична Україна, 1994. — 152 с. — (Репринт. вид.).
 15. Медведєва О. Благослови, душа моя, Господа! / О. Медведєва // Волинь. — 1994. — 13 травня. — (Про фестиваль духовної музики в Органному залі м. Рівного).
 16. Мельничук С. Рівненське свято духовної музики / С. Мельничук ; розмовляв В. Панасюк // Сім днів. — 1994. — 19—25 квітня. — (Про фестиваль духовної музики «До Бога різними мовами»).
 17. Москальова Л. Українське сакральне хорове мистецтво. Ретроспективний аналіз історичного сакрального хорового мистецтва / Л. Москальова // Мистецтво та освіта. — К., 2004. — № 1. — С. 5—9.
 18. Музичук Н. Різдвяні зустрічі / Н. Музичук // Листівка православного братства Холмської Богородиці та громадської організації «Суспільно-культурне товариство «Забужжя» Н. Музичук. — 2013. — № 17. — С. 1—2.
 19. Незабутні постаті хорового мистецтва Рівненщини / ред.-упоряд. Б.Й. Столярчук. — Рівне : О. Зень, 2010. — 248 с. — (Зібрання нарисів).
 20. Піддубник В. «Знамення» відзначило [15-річний] ювілей / В. Піддубник // Вільне слово: Громадсько-політична газета. — Рівне, 2012. — № 17. — 28 лютого. — (Архієрейський хор Свято-Воскресенського собору).
 21. Пономаренко М. Становлення та розвиток самодіяльного виконавства на Рівненщині / М. Пономаренко. — Рівне, 1993. — 55 с.
 22. Різдвяні пісенспіви: Фестиваль пісенно-музичного мистецтва, 8—10 січня 2005 року. — Рівне : Волинські обереги, 2005. — 35 с.
 23. Третій Міжрегіональний фестиваль хорового мистецтва «Великодні пісенспіви» 14—15 травня 2005 року. — Рівне : Волинські обереги, 2005. — 31 с.
 24. Хитрий Ч. Хору з Рівного аплодує Польща / Ч. Хитрий // Народна творчість та етнографія. — 1998. — № 7. — С. 11. — (Про Рівненський релігійний хор Серафін).
 25. Яремко Б. Дорога до Могилева / Б. Яремко // Духовна нива. — 2003. — № 6. — Липень. — С. 2. — (Хор Рівненської єпархії УПЦ КП та чоловічий камерний хор «Софія» інституту мистецтв РДГУ представляли Україну на ХІ Міжнародному фестивалі духовної музики в Могильові).
 26. Архієрейський хор «Воскресіння» // Інтернет ресурс: <http://www.parafia.org.ua/choir/arhijerejskij-hor-voskresinnya/>.
 27. Піддубник В. Ювілей архієрейського хору // Інтернет ресурс: <http://rivne-cerkva.rv.ua/news/1-news/593-yvileixory.html>.
- Halyna Horokh*
RIVNE SPIRITUAL CHOIR SINGING ON THE EDGE OF XX AND XXI cc.: INSTITUTIONAL ASPECT
- The article has presented and examined some characteristics of spiritual choral music developed in the town of Rivne on the edge of XX and XXI cc. Analytic studies as for activity of spiritually-orientated choirs have been made.
- Keywords:** choral art, spiritual music, the choir.
- Галына Горох*
ДУХОВНОЕ ХОРОВОЕ ПЕНИЕ В г. РОВНО НА РУБЕЖЕ ХХ—ХХІ вв.: ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ
- Исследуются особенности развития духовной хоровой музыки в г. Ровно на рубеже ХХ—ХХІ вв.: анализируется деятельность хоровых коллективов духовной направленности.
- Ключевые слова:** хоровое искусство, духовная музыка, хор.